

Yayın Değerlendirme / Review

Martine Irma Robbeets, *is Japanese Related to Korean, Tungusic, Mongolic and Turkic?* Turcologica 64, Harrassovitz Verlag, 2005

Sema Aslan*

Bu yazıda, Japonca'yı Korece ve Altay dilleri ile ilişkilendirmek için yapılan etimoloji denemelerinin bir araya getirildiği ve bu verilerin, tarihi-karşılaştırmalı yöntemle ve Japoncanın dil içi gerçekleştirmeleri dikkate alınarak değerlendirilip, *Japonca bir Altay dili midir?* sorusuna cevap arandığı bir kitap tanıtılacaktır. 2055 sözcük ve 59 morfolojik birimin etimolojik değerlendirmesine yer veren ve her bir örneğin, karşılaştırmalı dilbilim ölçütleriyle elemeyen geçirildiği çalışmanın temel verisi, detaylı bir literatür taraması sonucunda elde edilmiştir. Çalışmanın çıkış noktasında, Japoncanın bir Altay dili olduğu tezini ispatlama gayesinin benimsenmediği; hatta Türk, Moğol ve Tunguz dillerinin akrabalığı konusuna da bilimsel bir temkinle yaklaşıldığı, çalışmanın ilk sayfalarında yer alan ifadelerden anlaşılabilir: “The cover term Altaic will be used in reference to the Tungusic, Mongolic and Turkic languages. It refers to a group of North-East Asian languages that share a number of phonological, morphological and structural similarities without necessarily presupposing that these similarities are due to a common ancestorship” (s. 13). “After a long and stormy history, the Altaic question for many scholars and linguistic amateurs remains what it originally was: a question” (s. 18). Çalışmada Altay dilleri terimi, tasnif ve ifade kolaylığı vb. pratik nedenlerle kullanılmış gibidir. Bu tutum, Altay dilleri teorisinin karşısında olan, ancak erken dönem bölgesel temas, kültürel etkileşim vb. gerekçelerle ve pratik nedenlerle “Altay dilleri” terimini kullanan araştırmacıların tutumunu hatırlatır. Bununla birlikte, derlenen etimoloji denemelerinin ödünç sözcük olma, dil içi gerçekliklerle uyuşmama, dillerde evrensel olabilecek doğal eğilimleri yansıtmama, semantik açıdan örtüşmeme vb. nedenlerle ayıklanmasına karşılık elde hala genetik akrabalık dışında başka bir yolla açıklanamayan verilerin bulunması, çalışmanın sonunda Robbeets'i, Japoncanın Altay dilleriyle akrabalığı fikrine yaklaştıracaktır.

Altay dilleri araştırmalarının, von Strahlenberg'in Fin-Ugor, Moğol-Mançu, Tunguz, Türk ve Kafkas dillerini içine alan *Tatar* dilleri ailesi denemesiyle başladığı bilinir. Sonraki dönemlerde araştırmacılar, bu tasnifi birçok kereler

* Başkent Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi TDE Bölümü / ANKARA
aslans@baskent.edu.tr

gözden geçirmiş, daralmış ya da genişletmişlerdir. Altay dilleri araştırmalarına dilbilimsel kriterlerle yaklaşan ve “Altay” terimini ilk kez kullanan M. A. Castrén ve “Altay” ya da “Çud-Tatar” dilleri olarak Castrén’inkine yakın bir teori geliştiren, Genel Türkçe ve Çuvaşça arasındaki *l//ş* ve *r/z* denkliklerini bulan W. Schott, bu alana önemli katkıları bulunan araştırmacılardandır. Castrén ve Schott’un Altay dilleriyle kastettikleri, Ural-Altay dilleridir. Uzun yıllar Ural-Altay dil ailesi olarak anılan bu tez, Ural dilleri akrabalığının daha sağlam kurulmasıyla eskisi gibi taraftar bulamaz. Altay dilleri terimi günümüzde Türk-Moğol ve Tunguz dillerini, daha az oranda Korece ve Japonca’yı içine alacak şekilde kullanılmaktadır (Ayrıntılar için bk. Robbeets 2005, Ercilasun 2004, Tekin 2003, Demir-Yılmaz 2003 vb.)

Altay dilleri araştırmaları tarihinde Finli araştırmacı Ramstedt’in önemli bir yeri vardır. Teorinin kurucusu sayılan, Ural dilleri, Altay dilleri, Japonca ve Korece hakkındaki bilgileri sayesinde alana büyük katkıları olan Ramstedt, Genel Türkçe ve Çuvaşça arasındaki *ş//l* ve *z//r* denkliğinin Genel Türkçe ile Moğolca arasında da bulunduğu, Moğolca ve Çuvaşça *r* ve *l*’nin Genel Türkçe *z* ve *ş*’den daha eski olduğu gibi sonuçlara varmış; Moğolca kelime başı *n*, *n*, *d*, *j*, ve *y*’nin Çuvaşçada *s*’ye, Genel Türkçede *y*’ye denk geldiğini ve daha birçok ses denliğini bulmuştur (Tekin 2003: 73). Ölümünden sonra da öğrencileri Aalto ve Poppe’nin, ayrıca Kotwicz, Martin, Miller, Street vb. araştırmacıların Altay dillerinin genetik akrabalığını ortaya koyma yönünde önemli katkıları olmuştur.

Altay dillerinin genetik akrabalığına karşı çıkan Doerfer, Clauson, Róna-tas, Şçerbak gibi araştırmacılar, Altay dilleri arasındaki ilişkiyi kabul etseler de bu ilişkinin bölgesel temas, kültürel alışveriş vb. nedenlere dayandığı; Altay dillerinin temel söz varlığında, akraba dillerde görülen türden ortaklıkların bulunmadığı düşüncesindedirler. Akraba olduğu varsayılan dillerin genetik ilişkisini ve aynı ana dilden geliştiklerini ortaya koymak için, bu dillerin proto dönemlerini ve proto biçimlerini kurgulamayı sağlayacak karşılaştırılabilir verilerin bulunması gerekir. Clauson, Altay dillerinde karşılaştırılabilir nitelikte bir temel söz varlığının bulunmadığını, dilbilimsel akrabalığı, akraba oldukları varsayılan dillerin sözcükleri üzerinde yapılan nicel çalışmalarla ortaya koymayı amaçlayan *leksikoistatistik* ve *glottokronoloji* gibi yöntemlerle ortaya koymaya çalışır (1969: 16, temel söz varlığına ilişkin ayr. bk. Doerfer 1980).

Altayistik araştırmaları, birtakım güçlükleri de içinde barındırır. Altay ailesine dahil edilen dillerin birçok lehçesi bulunmaktadır. Tarihsel verilerin dokümantasyonu açısından Türkçe, Moğolca ve Tunguzcadan daha şanslıdır. Tunguzcanın pek çok koluna ait erken tarihli metin bulunmamaktadır. En erken tarihlendirilebilen kolu 1115-1234 yılları arasına götürülebilen *Cürçendir*; ancak Cürçen dili spekülatif ve parça parçadır. Daha geniş ürünler ise 1644 ve 1911 arasında kullanılan Mançu hükümlerlik dilidir. Evenki, Even, Solon, Negidal, Nanay, Oroki vb. Tunguz dillerininse ancak çağdaş biçimleri bilinmektedir

(Robbeets 2005: 16, Tuna 1992: 16). Moğolcanın ilk yazılma denemesi Cengiz Han'ın yeğeni Yesunke adına yazılan *Yesunke taşıdır*. En önemli belgeleri *Moğolların Gizli Tarihi* ise 1240 yılından kalmadır. 1225 öncesi dönem Moğolca bilgileri ise ancak bazı Çin kaynaklarındaki sözlerle ve Türkçe ve Tunguzca-ya geçen ödünç sözlerle takip edilebilmektedir (s. 16).

Altay dilleri tartışmalarına Türkiye'den katılım Talat Tekin, Osman Nedim Tuna, Ahmet Temir, Tuncer Gülensoy gibi araştırmacılarla gerçekleştirilir. Teorinin ortaya çıkış ve gelişim tarihini anlatan derli toplu çalışmalar da vardır (bk. Ercilasun 2004, Demir-Yılmaz 2003 vb.). Türkiye'de yapılan araştırmalarda Altay dilleri teorisi genel olarak kabul görmüştür. Teorinin karşısında olan çalışmalara rastlanmamaktadır. Altay dilleri araştırmaları Türkiye'de, görece suskun bir evreye girmiştir. Yurt dışında Altayistikle ilgili yapılan son çalışmalardan ikisi ise, sonuçları *Etymological Dictionary of Altaic Languages* olarak basılan, Sergei Starostin'in monografisi ve Robbeets'in burada tanıtılacak olan eseridir.

Robbeets'in, Japoncanın Altay dilleriyle genetik ilişkisini sorguladığı çalışmasının ilk bölümünde Türk, Moğol, Tunguz, Kore ve Japon dillerinin kronolojisi ve tarihsel dokümanları ile ilgili kısa açıklamalar bulunur (s. 14-17). Takip eden bölümde ise, Japoncanın Korece ve diğer Altay dilleriyle ilişkisini konu alan literatürden ve problemin geçmişinden bahsedilir. Japoncanın Altay dilleriyle ilişkisi konusunu ele alan ilk çalışmalar, materyal ve metodoloji bakımından zayıf da olsa henüz 19. yy.'ın ilk yarısında yapılmıştır. Siebold'un 1832 tarihli *Verhandeling over de afkomst der Japanners* adlı eseri ve Boller'in 1857 tarihli Japoncanın fonoloji ve morfolojisini Altay dilleriyle karşılaştırma denemesi bu alanın ilk çalışmalarıdır (s. 20, ayrıca bk. Tekin 1993: 12). Japon araştırmacı Fujioka Katsuji'nin 1908 yılında, Japonca ile Altay dilleri arasında tespit ettiği yapısal benzerlikler ise oldukça ilgi çekicidir. Örneğin söz başında ünsüz grupları bulunmaz, dilsel cinsiyet yoktur, adlarda belirlilik-belirsizlik edatları bulunmaz, belirli ölçülerde ses uyumları vardır, önekler yerine sonekler kullanılır, sıfatların karşılaştırma biçimleri çıkma durumu ekiyle yapılır, sözdizimi SOV biçimindedir, niteleyici niteleyenden, nesne fiilden önce gelir vb. (s. 44, ayrıca bk. Tekin 1993: 14).

Çalışmada yer verilen diğer bir konu ise, Japoncanın hangi dil ailesine dahil olduğuyla ilgili tek varsayımın Altayca olmadığıdır. Avstronezya (Austronesian), Avstro-Asyatik, Hint-Avrupa dil aileleriyle ilişkilendirme çabaları bulunmaktadır. Japoncanın köken bakımından melez (hybrid) bir dil olduğunu iddia eden araştırmacılar da vardır. Örneğin Polivanov, Japoncanın, Avstronezya ve Altay dillerinde ortak olan batı-kitasal elementleri taşıyan melez bir dil olduğunu ileri sürmüştür (s. 21).

Çalışmanın "The Austronesian connection" adlı bölümünde (s. 36), Japoncanın Avstronezya dil ailesine dahil olduğu yönündeki tezin en az Altay dilleri kadar baskın bir görüş olduğudur. Avstronezya hipotezi değişik konfigürasyonlarla

karşımıza çıkar. İlki, Japonca ile Avstronezya dillerinin kardeş diller (sister languages) olduğudur. Bu görüş daha çok Proto-Japonca ile Proto-Avstronezyanı ilişkilendirme üzerine yoğunlaştırılmıştır. İkincisi, Avstronezya dilleri ile Japonca'yı, melez (hybrid) ya da karma dil (mixed language) tezine göre ilişkilendirir. Buna göre Japonca, Avstronezya dillerinin ve diğer dillerin, özellikle de Altay dillerinin bir karması olarak resimlenir. Üçüncü bir görüş ise Japoncanın Avstronezya alt katmanına sahip bir Altay dili olduğu yönündedir. Bu varsayım bir bakıma dil değişime kurgusuna dayanır ve altında yatan görüş Japoncanın, Avstronezya dillerinin kardeş dili iken bir süre sonra Altay diline değiştirilmiş olduğu, ancak dildeki Avstronezyan alt katman etkisinin devam ettiği. Poppe, Miller, Starostin, Dybo ve Mudrak gibi birçok Altayist de Japoncadaki Avstronezyan alt katman etkisini kabul etmektedir (s. 36).

Çalışmanın 4. bölümünde metodoloji anlatılır ve aslında kitabın kilit bölümü burasıdır. Robbeets'in çalışmasını önemli ve sonuçları ikna edici kılan, kullandığı metodun sağlamlığıdır. Burada ifade ettiği gibi Japonca ve karşılaştırılan dillerde ortak dil verilerinin mevcut bulunması, genetik materyal sayımları için yeterli değildir; bu materyallerin aynı zamanda doğal (beklenebilir), ödünç ya da tesadüfi olmaması beklenir (s. 42). Robbeets ödünç ya da doğal ve evrensel eğilimler nedeniyle benzer olan sözlerin etimolojilerini dışarıda bırakmıştır. Fujioka Katsuji'nin yukarıda değinilen tespitleri, ilginç olsalar da, genetik ortaklıktan mı, dil temasından mı ya da dilbilimsel yapılanmanın genel prensiplerinden ve doğal eğilimlerden mi kaynaklandıklarına karar vermenin güçlüğü nedeniyle değerlendirilmeye alınmamıştır (bk. s. 44). Ödünç sözlerin ayrılmasında, sözcüğün fonolojik ve morfolojik örüntüsü, anlamı ya da sözcüğün ortaya çıktığı kültürel, çevresel ve coğrafik özelliklere ait ipuçlarından faydalanılmıştır. Ayrıca, sözcüklere sadece seslerden oluşan birlikler olarak bakılmamış; semantik kısıtlamalara getirilerek, etimolojik açıdan benzer görünen sözcüklerin semantik veya işlevsel açıdan da benzer olmasına dikkat edilmiştir. Dil malzemesinin genelini değerlendirmesinde kullanılan metot ise, klasik tarihi-karşılaştırmalı metottur.

Çalışmada dikkat çeken bir başka konu, genetik akrabalığı göstermede morfolojik delillerin, leksikal delillerden daha güvenilir olduğuna yönelik vurgudur. Morfolojik birimler dillerin iç gelişmelerinde daha dayanıklı ve kolay ödünç alınamaz-verilemezdirler. Elbette bazı morfolojik birimler diğerlerine göre ödünçlemeye daha açık olabilir. Söz gelimi bağımsız morfemler bağımlı olanlara göre daha kolay ödünçlenebilir. Ancak türetme morfolojisinin ödünçlenmesi çok nadir gerçekleşir. Fiil morfolojisi, isim morfolojisine göre daha az oranda ödünçlemeye açıktır. Fiil morfolojisi içinde de çekim morfolojisinin, yapım morfolojisine göre daha sağlam olduğu düşünülür. Yoğun dil ilişkilerinde, fiil türetim morfolojisinin asimile olduğu görülebilir, ancak fiil çekim morfolojisinin asimilasyonu çok nadirdir (s. 48). Bu noktada Johanson'un, Türkçe fiil morfolojisinin, özellikle kılış ve çatı morfemleri gibi birincil köke yakın biçimbirimlerin, Karayca ve Çuvaşça gibi ileri derecede

yabancılaşmış Türk dillerinde dahi sağlam kaldığı, Türkçenin karmaşık fiil sisteminin, genetik sürekliliğin göstergelerinden biri sayılabileceği (2007: 133) yönündeki yargısını hatırlamak yerinde olacaktır.

Leksikal delillerle ilgili olarak, bazı sözcüklerin diğerlerine göre daha temel ve vazgeçilmez olduğu Swadesh (1955), Doerfer (1980), Clauson (1969) vb. araştırmacılarca da ifade edilmişti. Bu temel sözcükler yemek, içmek, uyumak, ay, güneş, organ adları vb. temel aktivitelerle ilgili isimler ve fillerden oluşur ve diğer sözcüklere göre ödünçlemeye görece daha az açıktır. Robbeets'in, temel söz varlığı içerisinde zamirlerin en dayanıklı birimler ve genetik ilişkiyi belirlemede önemli olduğu yönündeki vurgusu, bu noktada dikkat çekicidir. Gerçi Swadesh'in 100 çekirdek kelime listesine teklik birinci ve ikinci; çokluk birinci kişi zamirlerini, *bu* ve *şu* işaret zamirleri ile *kim* soru zamirini dahil ettiği bilinir. Ancak, dillerin genetik birliğini belirlemede, zamirlerin *karşılaştırlabilirlik* yetisine sahipliği, Doerfer'in akrabalığı kesin olan dillerden hareketle, iki dilin akrabalığını ileri sürebilmek için gerekli olduğunu düşündüğü on altı ölçütten beşincisine göre mümkün değildir. Buna göre, sıkça ödünç alındıkları için unvanlar, özel isimler, hiç akraba olmayan dillerde de ortak olabilen yansıma sözcükler ve zamirler akrabalığı ispat etmede ölçüt değildir (1963: 82). Bununla birlikte Robbeets'in zamirlere ödünçlemeye dayanıklılık skalasında neden sağlam bir rol biçtiğini belirten açıklamaları da ikna edicidir: Çekimlenbildikleri için zamirlerin hem leksikoloji hem de morfoloji ile ilişkili olmaları ve belirli bir sistematik grup içinde bulunmaları, daha büyük bir sentakto-semantik sistemin parçası olmalarını sağlar ve bir dilin verici bir dilden tek bir zamir alması pek olası değildir. Çünkü bu ödünç zamir, ana zamir sisteminin mantığına uymayabilir (s. 50).

Çalışmanın gövdesini, yukarıda sözü edilen prensipler dikkate alınarak, Japonca'yı Altay dilleriyle ilişkilendirmek üzere farklı tarihlerde yapılmış 2055 sözcük ve 59 morfem etimolojisinin elenmesi ve çekirdek delillere ulaşılması çabası oluşturur. Kitabın sonunda hacimli bir indeks halinde de sunulan bu etimolojilerin bir kısmı 6. bölümde, Japoncanın tarihsel iç gelişmesiyle geliştiği, şüpheli morfolojik ve fonolojik analizler içerdiği için elenir. 7. bölümde elenen etimolojilerse genel eğilimler nedeniyle bütün dillerde benzer olabilen *bebek dili sözcükleri* (nursery words) ve *ses sembolizmine* (sound symbolism) dayanan yansıma sözlerdir. Takip eden bölümde dil ilişkilerine bağlı benzerlikler gösteren ve ödünç olan sözler elenir. Elenen bu sözlerin bir bölümü tarım, teknoloji, tıp, din, sanat, yönetim, giyim kuşam vb. kültür sözcüklerinden oluşmuştur. 9. ve 10. bölümlerde sırasıyla, anlam ilişkisi bakımından şüpheli olan ve tesadüfi ses benzerliği ve genetik ortaklık noktasında karar verilmesi güç olan sözler elenir.

Doğru olmayan ya da şüpheli olan söz ve morfemlerin elenmesinin ardından geriye kalan etimolojiler, *çekirdek delil* (core evidence) olarak adlandırılır. 2055 veriden, Japonca girdiye Robbeets'in ifadesiyle "mükemmel" fonetik uyum gösteren 359 sözcük ve 16 morfem etimolojisi kalır. 359 sözcüğün

83'ü vücut organları, akrabalık terimleri, doğal ögeler vb. temel semantik alanlarla ilgilidir. Ayrıca 43'ü Swadesh'in 100 çekirdek kelime listesinde de yer alır. Bununla birlikte, etimolojik listedeki Japonca sözlerin Korece, Moğolca ve Tunguzcayla Türkçeye oranla daha fazla ilişkilendirilebilmiş olması, okuyucuyu Ana Altay dönemi diyalektoloji alanları ile ilgili bir meraka sürüklerse de Robbeets bu duruma açıklık getirecek herhangi bir tespitte ya da yorumda bulunmamıştır. Aslında tam bir sınırlılıkla, sadece kitabın başlığındaki sorunun cevabını aramıştır.

Robbeets'in de belirttiği gibi bu çalışma ampirik, negatif ve olasılıklı bir çalışmadır. Ampiriktir, çünkü çalışmada daha önceki literatürde yer alan etimolojiler kullanılmış, yeni sözcük etimolojileri yapılmamıştır. Negatifdir çünkü, çalışma beş basamaklı bir eleme sürecine dayanır. Derlenen 2055 etimoloji, yukarıda sözü edilen ölçütlerle elenerek, üzerinde durulabilir 635 etimolojiye, daha sonra da çekirdek delil sayılabilecek 359 etimolojiye indirgenir. Olasılıklıdır, çünkü metodolojik nedenlerle elenen verilerin doğru ya da yanlış olup olmadıklarına bakılmamıştır (bk. s. 422)

Beş basamaklı ve negatif bir eleme sürecinin ardından kalan ve çoğu CVC biçiminde olan 359 sözcük ve 14 morfemin etimolojik ilişkisi, genetik akrabalık dışında başka bir nedenle izah edilememektedir. Sonuç bölümünde bu nedenle, kitabın da adı olan "Is Japanese Related to Korean, Tungusic, Mongolic and Turkic?" sorusuna Robbeets'in cevabı, "I believe that this book has gathered and sifted sufficient arguments for 'Yes'" olmuştur.

Kaynakça

- Clauson, Sir Gerhard (1969). "A Lexicostatistical Appraisal of The Altaic Theory". *CAJ* Xiii. 1-23.
- Doerfer, Gerhard (1963). *Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen I* Wiesbaden: Steiner.
- _____ (1980). "Temel Sözcükler ve Altay Dilleri Sorunu". Çev. Semih Tezcan. *TDAY-Belleten*. 1-16.
- Ercilasun, Ahmet Bican (2004). *Türk Dili Tarihi*. Ankara: Akçağ.
- Johanson, Lars (2007). *Türkçe Dil İlişkilerinde Yapısal Etkenler*. Çev. Nurettin Demir. Ankara: TDK.
- Swadesh, M. (1955). "Towards Greater Accuracy in Lexicoistatistic Dating". *International Journal of American Linguistics* 21. ss 121-137.
- Tekin, Talat (1993). *Japonca ve Altay Dilleri*. İstanbul: Doruk Yay.
- _____ (2003). "Altay Dilleri Teorisi". *Makaleler 1: Altayistik*. 76-86. (Haz.) E. Yılmaz – N. Demir Ankara: Grafiker.
- Tuna, Osman Nedim (1992). "Altay Dilleri Teorisi". *Türk Dünyası El Kitabı*. 2. Cilt, TKAE Yay. 7-58
- Demir, Nurettin, Emine Yılmaz (2003). *Türk Dili El Kitabı*. Ankara: Grafiker.